

ТЕЛКОВА О. В., ШЕВЧЕНКО К. С.
(Запорізький національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ LENGUA В ІСПАНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена виявленню лінгвокультурних та лінгвокогнітивних особливостей концепту LENGUA в іспанській національній картині світу. У ході дослідження визначено основні лінгвокогнітивні ознаки концепту: понятійні, перцептивно-образні та ціннісні. У статті представлено результати вільного асоціативного експерименту, проведеного для виявлення асоціатів на слово-стимул lengua.

Ключові слова: картина світу, концепт, когнітивні ознаки, когнітивна модель, вербалізація.

Телкова О. В., Шевченко К. С. Особенности вербализации концепта LENGUA в испанской национальной картине мира. Статья посвящена выявлению лингвокультурных и лингвокогнитивных особенностей концепта LENGUA в испанской национальной картине мира. В ходе исследования определены основные признаки концепта: понятийные, перцептивно-образные и ценностные. В статье представлены результаты свободного ассоциативного эксперимента, проведенного для выявления ассоциатов на слово-стимул lengua.

Ключевые слова: картина мира, концепт, когнитивные признаки, когнитивная модель, вербализация.

Tielkova O., Schevchenko K. The Peculiarities of Verbalization of the Concept LANGUAGE in Spanish National Lingual Picture. The article is focused on the identification of linguocultural and lingvo-cognitive features of the concept LANGUAGE in the Spanish national worldview. For this purpose, the lexicographic profiling of the concept was carried out. As a result, 12 definitions of the name of the concept, 15 synonyms and 25 derivatives that form its nominative field are revealed. The proverb profiling of the concept has allowed to reveal more than 150 nominations, which include persistent phraseological units, proverbs and sayings, which include the lexema lengua. The study also identified the main linguistic and cognitive features of the concept – notional, perception-figurative and valuation constituents that were found on material taken from the Spanish text corpus CORPES XXI. Notional feature includes: the type and status of the language system of signs; a sign of belonging to a certain nation; tool; academic discipline; organ; multilingualism of the Spanish world; natural phenomenon; food. Perception-figurative features are following: living being; action or thinking process; author's style; sound characteristics; dangerous thing; what unites; thing. Also 3 valuation features of the concept have been revealed: a magnificent phenomenon; possession; rating. The article also presents the results of a free associative experiment that was conducted to identify associates for the word-stimulus lengua. Analysis of the material showed that the Spanish people perceive the language not only as a way of communicating, but also as a national, historical and cultural heritage. The results of the study made it possible to represent the cognitive model of the concept of LANGUAGE and indicate that the core of the conceptual zone is represented by linguistic units that form the primary features of the concept and call the phenomenon that are most relevant to modern life. The area of the near periphery that is represented by language, which consists of used words and phrases, as well as the most persistent representations that exist in the minds of the native speakers. The zone of the distant periphery is composed of linguistic units contained in proverbs and multi-lingual texts selected from CORPES XXI, as well as in experimental data.

The distant periphery makes it possible to establish the national specificity of the perception of the universal concept of LENGUA by native speakers of the Spanish language.

Key words: lingual picture, concept, cognitive signs, cognitive model, verbalization.

Одним з пріоритетних напрямів сучасних когнітивних досліджень є виявлення та вивчення універсальних концептів на матеріалі національних мовних картин світу. До таких універсальних концептів відноситься концепт **МОВА** (ЯЗЫК, LANGUAGE, LENGUA), що викликає інтерес сучасних лінгвістів не тільки завдяки своїй універсальності, окремий інтерес представляють саме специфічні когнітивні ознаки концепту, що віддзеркалюють особливості національного менталітету. В останні роки з'являються роботи, присвячені вивченню концепту **ЯЗЫК** на матеріалі англійської пареміології [Полиниченко 2004; Воробйова 2013], у німецькому пареміологічному фонді [Зарецкий 2007], у поетичному дискурсі (на матеріалі творів англійських та американських поетів) [Курдина 2014]. Досліджується також концепт **ЯЗЫК** в російській мовній картині світу та буденній свідомості [Гутовская 2007; Павлюк 2009]. Дисертаційна робота Ковалюк М. В. присвячена виявленню особливостей актуалізації концепту LANGUAGE у британському та американському публіцистичному дискурсах [Ковалюк, 2016]. Проте на даний час не зафіксовано робіт, присвячених дослідженню концепту LENGUA в іспанській картині світу, що обумовлює появу цієї статті.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є концепт LENGUA в іспанській національній картині світу, а його **предметом** постають мовні та мовленнєві засоби, які вербалізують цей концепт.

Мета статті полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту LENGUA в іспанській картині світу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- побудувати номінативне поле концепту LENGUA в іспанській мові;
- виявити понятійні, перцептивно-образні та ціннісні ознаки концепту LENGUA на матеріалі іспанського текстового корпусу CORPES XXI;
- провести вільний асоціативний експеримент для виявлення асоціатів на слово-стимул *lengua*.

Матеріалом дослідження є мовні та мовленнєві одиниці, отримані методом суцільної вибірки з тлумачних, перекладних, енциклопедичних, фразеологічних словників, словників прислів'їв та приказок, електронного текстового корпусу CORPES XXI та фактичний матеріал, отриманий у ході проведення вільного асоціативного експерименту.

Для лексикографічного опису концепту нами було використано дані найбільш авторитетних словників іспанської мови: *Diccionario de la lengua española*, *Diccionario de autoridades*, *Diccionario Enciclopédico*, *Diccionario General de Español*, *Diccionario español de sinónimos* у *antónimos*. Було виокремлено більше 12 дефініцій, які представляють різні значення ключового слова-репрезентанту концепту LENGUA. Словники збігаються у наступних визначеннях лексеми: орган у ротовій порожнині; система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; система знаків, що забезпечує процес комунікації.

Номінативне поле концепту LENGUA утворено прямими номінаціями, синонімами (15 одиниць), антонімами (5 одиниць) і дериватами ключової лексеми (більше 25 одиниць). Згідно з *Diccionario español de sinónimos* у *antónimos* серед синонімів слова-репрезентанту концепту LENGUA фігурують наступні: *idioma* (язик, мова), *lenguaje* (язик, мова, манера виражатись), *habla* (мовлення, дар мовлення), *dialecto* (діалект), *jerga* (жаргон), *expresión* (вираження, мовний зворот), *caló* (кало, жаргон, арго, мова іспанських циган), *germanía* (жаргон злочинного світу), *argot* (жаргон, арго). Антонімами до лексеми *lengua* є наступні: *mutismo* (мовчання, німота), *mudez* (німота), *silencio* (тиша), *mímica* (міміка, мова жестів), *pantomima* (пантоміма).

Дериваційне поле репрезентовано наступними лексичними одиницями: 1) *el lenguaje* – язик, мова, мовлення, манера виражатись; 2) *el lengualarga* – балакун, пліткар; 3) *la lengüeta* – надгортанник, стрілка вагів; 4) *el lengüetazo* – рух язика при лизанні; 5) *lenguaraje* – незрозумілий; 6) *el lenguaraz* – поліглот, той, що володіє багатьма мовами; 7) *lenguaz* – балакучий, гострий на язик; 8) *el lenguazo* – плітка, лихослів'я, наклеп; 9) *lengüejo* – худий, чахлий, довгов'язий; 10) *la lengüetada* – злизування, облизування; 11) *lengüetear* – висовувати язик, лизати, облизувати; 12) *las lengüeterías* – плітки; 13) *lengüicorto* – стриманий, тихий, мовчазний; 14) *lengüilargo* – балакучий, нестриманий; 15) *el lengüín*, *lengüón* – балакун, пліткар; 16) *lengüino* – склочний, чварний та ін. Таким чином, розглянуті деривати від лексеми *lengua*, представлені в різних частинах мови, включають наступні семи: «робити щось за допомогою язика або мови», «характеристики людини, яка використовує мову».

Для дослідження периферії концепту було обрано словники *DRAE*, *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales de la lengua española* та електронне джерело *Refranero multilingüe de Centro Virtual Cervantes*. Проаналізувавши стійкі поєднання слів загальної лексики, ми виявили, що нараховується більше 150 стійких виразів, в яких фігурує ключове слово-репрезентант концепту LENGUA. Спираючись на граматичну структуру фразеологічних одиниць, їх було розділено на дві групи, номінативну та дієслівну.

Перша група (номінативна): *lengua fácil* – балакучість; *lengua hablada* – розмовна (жива) мова; *lengua larga*, *largo de lengua* – базікало, балакун; *mala lengua* – злий язик, пліткар; *lengua materna* – рідна мова; *media lengua*, *lengua de estropajo (de trapo)* – невиразна мова; *lengua de loro* – базікало, сорока, пустодзвін; *afinidad de lenguas* – мовна спорідненість інтерперсональні ознаки; *de diferentes lenguas* – різномовний; *de lengua atrevida* – гострий на язик та ін.

Друга група (дієслівні): *andar entre lenguas* – бути у всіх на вустах; *aprender una lengua extranjera* – засвоїти іноземну мову; *chascar la lengua* – клацати язиком; *chasquear la lengua* – прицмокувати, клацати язиком; *cortar la lengua* – вкоротити язика (комусь); *dar esplendor a la lengua* – збагачувати мову; *dar rienda suelta a la lengua* – дати волю язика та ін.

У словниках *Diccionario de refranes, adagios, proverbios* та *Refranero Multilingüe de Centro Virtual Cervantes* було зафіксовано 27 пареміологічних одиниць, в яких фігурує лексема *lengua*. У відібраних нами одиницях виявлено наступні когнітивні ознаки концепту:

1) Орган (*Cuando anda la lengua paran las manos; Cada uno lleva la lengua al lado donde le duele la muela*);

2) Гострий, ріжучий предмет (*Lengua de mal amigo, más afilada que un cuchillo; Lengua malvada corta más que espada*);

3) Живе створіння, що може нашкодити (*A la lengua y a la serpiente hay que temerles; Lo que dice la lengua lo viene a pagar la cabeza*);

4) Система звукових та графічних знаків (*Quien sabe dos lenguas vale por dos. La lengua castellana es la más propia para hablar con Dios*);

5) Душа (*La lengua es el rostro del alma; La lengua es el alma de las mujeres*);

6) Місткість (*En la lengua consisten los mayores daños de la humana vida*).

До інтерпретаційного поля входять також фразеологічні одиниці, які утворюють крайню периферію, відбиваючи менш актуальні та значущі на сьогоднішній день когнітивні ознаки.

Наступним етапом побудови когнітивної моделі концепту LENGUA стало виявлення та аналіз понятійних, перцептивно-образних та ціннісних ознак на основі даних, зібраних в електронній базі El Corpes del Español del Siglo XXI (CORPES XXI). Цей іспанський текстовий корпус містить 708 статей та 1001 випадок вживання слова-репрезентанта *lengua* у відрізок часу з 2010 до 2016 рік. У процесі пошуку та обробки даних було виявлено 9 понятійних ознак, які представлені нижче згідно з кількісними показниками.

Тип системи мовних знаків

Lenguas tonales; la lengua vulgar; la lengua hablada; lenguas indígenas; lengua ancestral; lenguas modernas; lengua habitual; lengua cotidiana; lengua literaria; la lengua escrita; lengua oral; lengua extraca; lengua extranjera; la lengua original; lengua prohibida; lenguas afectadas; la lengua natural (variedad lingüística o forma de lenguaje humano con fines comunicativos).

Ці приклади представляють слово-репрезентант як систему мовних знаків та вказують на те, що мова в іспанській картині світу виступає в першу чергу як засіб людського спілкування.

Статус (позиція) системи мовних знаків

Lenguas nativas; lengua materna; lengua natal; lengua local; lenguas peninsulares; lengua mayoritaria; lenguas autonómicas; lengua internacional; el español como lengua oficial; el español como lengua primera.

Зі словом-репрезентантом використовуються також прикметники (рідна, міська, острівна, автономна, міжнародна, офіційна та ін.), які вказують на статус мови.

Ознака належності до певної нації

Lenguas nativas como el quechua o el nahua; lenguas romances; cuantas lenguas románicas; lenguas asiáticas; la lengua griega; la lengua inglesa; lengua francesa; lengua latina; lengua eslovaca; lengua de los gitanos; las primeras lenguas indoeuropeas.

Мови мають своє коріння та приналежність до певної нації, отже ця понятійна ознака міститься у прикметниках (іспанська, романські, азіатські, грецька, англійська, французька, латинська, словацька, циганська, індоєвропейська).

Інструмент

Utilizar la lengua como instrumento de comunicación; El uso de la lengua vernácula; El uso de la lengua determinada en Internet; El uso amplio e intenso de una lengua en la red; La utilización de la lengua determinada para buscar.

Таким чином, мову розуміють як інструмент, який люди використовують для спілкування.

Навчальна дисципліна

Catedrático de didáctica de la lengua y la literatura de la Universidad de Extremadura; Un curso de lengua francesa; las pruebas de lengua castellana y literatura; empezar los ejercicios de lengua y literatura; clase de lengua; la profesora de lengua; la enseñanza de la lengua española; libro de lengua.

Слово-репрезентант використовують для позначення навчальної дисципліни як шкільної, так і університетської.

Орган

Sentía en su lengua el sabor; Quemándome la lengua; Empieza a mover la lengua; Chasquear la lengua; la punta de la lengua; el músculo de la lengua; beso con (sin) lengua; la implatación de la lengua y mandíbula; lengua de mariposa.

Язык представлений у мовній картині світу як орган, відповідальний за мовленнєву здібність, як інструмент говоріння, а також як орган, що може відчувати смак, може рухатись, може бути пошкодженим, як і інші людські органи та ін.

Багатомовність іспанського світу

Lengua vasca; lengua castellana; lengua catalana; lengua gallega.

Відомо, що іспанський світ представляє палітру мов та діалектів, тому в іспанській картині світу також зафіксовані приклади, де слово-репрезентант супроводжується прикметником, який вказує на регіон, до якого належить мова.

Природне явище

La lengua de agua que rozaba la arena; Lengua de arena blanca y agua azul turquesa; Lengua glaciár.

Слово-репрезентант у прикладах представляє природні явища завдяки метафоричним та метонімічним переносам.

Їжа

Lengua guisada; Lengua de ternera con aceitunas.

Окрім того, що слово-репрезентант концепту LENGUA вживається для позначення людського органу (язик), він також вказує на орган інших живих створінь та може використовуватись як їжа.

При обробці даних нами було також виявлено 7 перцептивно-образних ознак:

Живе створіння

Лексична одиниця la lengua має ознаки живої істоти, що підтверджується тим, що мова здатна народитись, як живе створіння (*Una lengua nacida entre finales del siglo X y comienzos del XI*), також вона може бути живою (*lenguas vivas*), або бути мертвою (*lengua muerta, la lengua clásica (lengua muerta)*).

Мова або язык здатні виконувати дії: *mi lengua luchaba desesperadamente; la lengua baila; Esta lengua fue capaz de amar a América.*

Окрім вищесказаного, слово-репрезентант lengua супроводжуються прикметниками, які характеризують у більшості випадках людей: *la lengua lince; lenguas respetuosas.*

Дія або мисленнєвий процес

У наступних прикладах лексична одиниця la lengua разом з певними дієсловами формують стійкі вирази, які вказують на дію або мисленнєвий процес: *morder la lengua; tirar de la lengua; irse de la lengua; tienen en la punta de la lengua el consabido chiste.*

Авторський стиль

Завдяки відомим письменникам (Victor Hugo, Shakespeare, Cervantes), прізвища яких використовують у номінативних синтагмах з лексемою la lengua, ця мовна одиниця почала вказувати саме на творчий стиль загальновідомих авторів: *lengua de Victor Hugo; lengua de Shakespeare; lengua de Cervantes.*

Звукові характеристики

Не дивно, що ключове слово концепту LENGUA виражає також звукові характеристики, оскільки язик як інструмент мовлення, а мова як спосіб мовлення тісно пов'язані зі звуковим супроводженням: *He escuchando hablar mi lengua con otros tonos; Lengua polifónica; Por eso me gusta referirme a las melodías de nuestra lengua.*

Небезпечна річ

Образ язика може зустрітися як негативно маркований. У буденній мовній свідомості язик асоціюється з тим, що може завдати болю, поранити, вбити або наразити на небезпеку: *la lengua viperina; la lengua envenenada; lengua afilada; lenguas del fuego.*

Те, що об'єднує

Відомо, що мова об'єднує не тільки людей однієї нації, але і всього світу, тому існує вираз в іспанській мові *la lengua vehicular* – лінгва франка (де-факто мова міжетнічного спілкування, як об'єднує носіїв різних мов): *El inglés como la lengua vehicular; La lengua es lo que une a toda la comunidad hispánica.*

Річ

Мова сприймається як річ, яку можна десь залишити: *Unos y otros dejaban (zалишали) sus lenguas maternas en las puertas de la iglesia para entender la misa en latín.*

Ціннісні ознаки, виділені у ході дослідження, наступні:

Величне явище

Сила, дієвість, важливість, перевага, – усі ці абстрактні іменники вжиті з метою надання мові величної оцінки та підкреслення її значимості: *La fuerza y contundencia de su lenguaje; La preeminencia de la lengua catalana; La lengua dominante; La importancia relativa de cada una de las lenguas; La importancia que tiene la lengua al facilitar la integración social y laboral.*

Володіння

Мова в іспанській лінгвокультурі сприймається як річ, якою можна володіти. Щоб вказати на володіння мовою використовуються: *su lengua; su propia lengua; su lengua materna; hablar mi lengua; nuestra lengua; introducir mi lengua; la lengua de (nombre propio) Marcel; él habla lengua de mi madre; hablar la lengua de sus padres; tener la lengua, dominar la lengua.*

Оцінка

У першу чергу позитивну або негативну конотацію іменникам надають прикметники, а згідно з прикладами слово-репрезентант концепту LENGUA має як позитивну так і негативну оцінку: *Lengua suave y juguetona; La lengua golosa; Nieto de un comerciante y según malas lenguas hijo de un postelero; Lengua inintiligible; Las malas lenguas aseguran.*

Асоціативний експеримент, що було проведено з метою виявлення асоціатив на ключове слово-репрезентант, дозволив максимально наблизитися до вербальної пам'яті і культурних стереотипів іспанського народу. До опитування було залучено 43 іспаномовних представників віком від 17 до 60 років. Для об'єктивного виявлення асоціатив опитування проводилось серед чоловіків та жінок практично у рівних пропорціях (24 чоловіки, 19 жінок). За результатами побудовано асоціативне поле, яке складається з наступних асоціатив:

- 14 – *comunicación*; Крім того опитувані давали розгорнуті відповіді, які також пов'язані з комунікацією: *la lengua es el sistema de comunicación entre individuos tanto oral como escrito; la lengua es el conjunto de significados socialmente adquiridos y compartidos que constituyen un vehículo comunicativo.*

- 6 – *el idioma*;

- 4 – *hablar*;

- 4 – *cultura, riqueza cultural; patrimonio cultural*;

- 3 – *nacionalismo e historia; la lengua es un idioma que reúne una serie de características como el número de hablantes o su historia y sobre todo, que se diferencie lo suficiente de otras lenguas para no considerarse un dialecto de esas.*

- 3 – *la lengua que hablo, la lengua para comunicarnos, el idioma para comunicarnos*;

- 2 – *lengua extranjera*;

- 2 – *organo muscular, la lengua de la boca;*
- 1 – *lengua vasca;*
- 1 – *conjunto de palabras;*
- 1 – *lengua y literatura;*
- 1 – *la gramática;*
- 1 – *la extinción (porque hay muchas lenguas que están desapareciendo probablemente para siempre).*

Завдяки проведеному експерименту було з'ясовано, що найчастіше слово-стимул асоціюється з мовною комунікацією, тобто використанням звукових та графічних знаків для обміну інформацією. Завдяки тому, що в іспанській мові існує абсолютний синонім *el idioma* до лексеми *la lengua*, деякі опитані використовували синонім як асоціат. У ході експерименту було також з'ясовано, що значну роль в іспанській картині світу відіграє її культура та історія: такий висновок зроблено на основі зафіксованих реакцій на слово-стимул, оскільки виявлені асоціати були пов'язані з культурою, її багатством та культурним надбанням.

Деякі асоціати сходяться з визначеннями у словнику, наприклад, язик як орган у ротовій порожнині. Звертаючи увагу на одиничні відповіді, такі як *lengua vasca; conjunto de palabras; lengua y literatura; la gramática; la extinción*, можемо припустити, що опитувані люди можуть бути близько знайомі з лінгвістикою, або працювати у цій науковій сфері. Провівши вільний асоціативний експеримент, нам вдалося наблизитись до світосприйняття та мислення іспанського народу, зафіксувати достовірні та реальні дані, що допомогли продемонструвати особливості вербалізації концепту LENGUA в національній іспанській картині світу.

Результати дослідження свідчать про, що ядро універсальної концептуальної зони представляє термінологію, яка утворює первинні ознаки концепту LENGUA та називає явища, найбільш актуальні для сучасного життя. Зона ближньої периферії репрезентована мовними засобами, якими є часто вживані слова та словосполучення, а також найбільш стійкі уявлення, які існують у свідомості носіїв іспанської мови. Зону дальньої периферії складають семи, які містяться у пареміях та різножанрових текстах, відібраних з CORPES XXI, а також у даних експериментального дослідження. Дальня периферія дає змогу встановити національну специфіку сприйняття універсального концепту LENGUA носіями іспанської мови.

Запропонований комплексний аналіз концепту LENGUA відкриває нові **перспективи** для подальших наукових досліджень, зокрема у царині різних лінгвокультур. До вивчення зазначеного концепту можуть бути також залучені періодичні видання та авторські художні тексти.

Література

- Воробйова І. А.* Концепт "Мова" в англійській пареміології / І. А. Воробйова // Наукові записки НДУ ім. М. ГОГОЛЯ. Філологічні науки. – 2013. – Книга 4. – С. 22-25.
- Гутовская М. С.* Концепт язык в русской языковой картине мира и в обыденном сознании [Електронний ресурс] / М. С. Гутовская // Концептосфера русского языка. – 2007. – С. 252-255. – Режим доступу : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/26173/1B8.pdf>
- Зарецкий Е.* Концепт "язык-речь" в немецком паремиологическом фонде / Е. Зарецкий // Язык, сознание, коммуникация. – 2007. – Том 34. – С. 45-59.
- Ковалюк М. В.* Актуалізація концепту LANGUAGE в сучасному англійськомовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / М. В. Ковалюк. – Запоріжжя, 2016. – 20 с.
- Курдина А. С.* Репрезентация концепта ЯЗЫК в поэтическом дискурсе [Електронний ресурс] / А. С. Курдина // матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції ["Перекладацькі інновації"], [Суми, 13–14 березня 2014 р.] – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 172 с. – Режим доступу : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36501/1/Kurdina_Representatsiya.pdf
- Павлюк Л. В.* Концепт ЯЗЫК в обыденном языковом сознании / Л. В. Павлюк // Вестник ВГУ. Серия : Филология. Журналистика. – 2009. – №2. – С. 86-88.
- Полиниченко Д. Ю.* Концепт язык в английской паремиологии [Електронний ресурс] / Д. Ю. Полиниченко // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – 2004. – Вып. 26. – 168 с. – Режим доступу : http://hp.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_26_06polinichenko.pdf

(Матеріал надійшов до редакції 6.10.17)